

Bent Hauschildt

Terminologi

Abstract

Following a short introduction of the General Theory of Terminology, the underlying language theory is criticized by example. This theory-immanent criticism concentrates on the metaphysical language view illustrated by the abstractions as a mental process and the relation between the concept and the term as label. The self-contradictions and paradox shown have peculiar consequences for the understanding of the definition. Finally, an alternative is developed on the basis of Constructivism.

1. Den almene terminologiteori

Behovet for og ønsket om at sikre en udveksling af informationer af faglig karakter på tværs af fag- og landegrænser har affødt et behov for at fastlægge en række teoretisk-videnskabeligt funderede principper, som kan danne udgangspunkt for en sikring af en entydig og præcis kommunikation - også til gavn for samarbejde og handel (Sml. Wüster 1955, 51; sml. Felber 1984, I + 2f; sml. DIN 2330,1). Med udgangspunkt i sådanne principper foretages en terminologisk behandling, hvis resultat er en deskriptiv registrering af et områdes terminologi eller en normativ fastlæggelse af den terminologi, som skal finde anvendelse i fagsproglig kommunikation nationalt og internationalt. Til grund for sådanne principper, der skal sikre et ensartet grundlag for arbejdet i f.eks. internationale standardiseringsorganer, ligger på europæisk plan primært én sprogopfattelse, nemlig den almene terminologiteori (Sml. pkt. 5.1). Denne teori, som må opfattes som en sprogteori, sonderer med hensyn til begrebsdannelsesmetoden ikke mellem almensprog og fagligt-videnskabeligt sprog. De fagsproglige termer, som er en delmængde af almensprogets leksikon (Felber 1984, 106f), synes dog at adskille sig fra almensproglige benævnelser ved normalt at være bevidst dannede eller udvalgte samt normerede sproglige udtryk for bevidst dannede eller udvalgte samt normerede fagbegreber (Felber 1984, 15 + 33 + 153; Wüster 1955, 51; Wüster 1969, 5; Wüster 1974, 68ff; Wüster 1979, 2; DIN 2330, 1).

1.1 Sprogopfattelse og sprogmodel

1.1.1 Genstand

Den almene terminologiteori, i hvilken begrebet spiller den centrale rolle, opfatter genstanden som en materiel eller immateriel enhed, der

eksisterer i tid i den ydre eller indre verden, og som iagttages (eller kan iagttages) af et menneske.

1.1.2 Begreb

Heroverfor står begrebet, som ikke eksisterer i tid. Det betragtes som en tanke- eller tænkeenhed, det eksisterer kun i menneskers hoveder og ikke i virkeligheden - det gør kun individualgenstande.

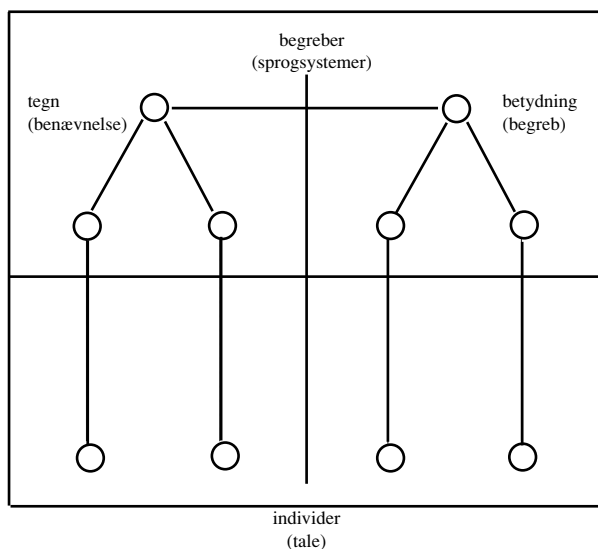
Hvis erindringen om en genstand er uanskelig og kun omfatter så meget af individets væsen, som er nødvendigt for at identificere genstanden, er erindringen et begreb, mere præcist et individualbegreb (Wüster 1958, 184). I DIN 2330 betegnes det, der iflg. Wüster på et givet tidspunkt er nok til at identificere en given genstand, og som udgør individualbegrebet, som det, der over et længere tidsrum forbliver det samme ved genstanden (DIN 2330, 2), dvs. at man her abstraherer fra alt det, som ikke forbliver ens i tid.

Almenbegrebet er en tankemæssig sammenfatning af individualgenstande til tænkte "almengenstande". Det er det, som mennesker konstaterer som fælles for en række genstande. Det anvendes til en tankemæssig indordning ("Ordnen") og tjener dermed også et kommunikativt formål, selv om begreber dog ikke kan anvendes til kommunikation umiddelbart (DIN 2330, 2; Wüster 1979, 7; Felber 1984, 103 + 115).

Denne og lignende beskrivelser opfattes ofte som definitioner (Arntz/Picht 1982, 40ff), skønt begrebet som kategoriell enhed må være undefinerbart. DS/ISO/R 1087 definerer således begrebet, som i en forklarende note beskrives som "betydningen af en term, indhold af en term", som enhver tankeenhed, normalt udtrykt ved en term, et bogstavssymbol eller et hvilket som helst andet symbol (DS/ISO/R 1087, 4).

Skal individual- eller almenbegrebet indgå som element i kommunikationen mellem flere personer, må man som erstatning for begrebet anvende et tegn, som til enhver tid skal være til rådighed (Wüster 1959, 187). For individualbegrebers vedkommende kunne man forestille sig, at en genstand fungerede som erstatning, men i sproglige sammenhænge anvendes normalt et lyd- eller skrifttegn. Almenbegreber kan kun identificeres ved hjælp af tegn, idet man ikke kan pege på begreber. I sproglige sammenhænge er disse tegn lyd- eller skrifttegn, som kaldes benævnelser og kan være ord eller ordgrupper.

Da tegnet imidlertid også er et begreb, mere præcist et almenbegreb (Wüster 1958, 187), erstatter man altså et begreb med et andet, som man kan realisere ved at udtale eller skrive det. Resultatet af realiseringen er en individualgenstand.

Ill. 1 (Wüster 1958, 188; Felber 1984, 100)

Heraf fremgår de to grundlæggende relationer i teorien, nemlig relationen mellem genstand og begreb samt relationen mellem tegn og betydning, hvoraf sidstnævnte normalt blot betegnes begreb.

I det nederste højre felt befinder sig de individualgenstande, der har fælles egenskaber. I det øverste højre felt er disse sammenfattet i et almenbegreb, begrebet (eller betydningen). I øverste venstre felt ses benævnelsen, der som tegn er knyttet til begrebet. Denne tilordning mellem begreb og tegn er af blivende karakter (Wüster 1969, 4). I nederste venstre felt findes realiseringerne af benævnelserne.

Den nederste halvdel af modellen er den virkelige verden, i hvilken der til hvert begreb svarer mange individer. Den øverste halvdel udgør sprogsystemet. Relationen mellem benævnelsen som tegn og begrebet (eller betydningen) synes at være af associativ karakter, idet en benævnelses betydning er det begreb, der associeres med benævnelsen (Wüster 1958, 189; Wüster 1959, 616). Begrebet og benævnelsen dannes i virkeligheden ikke hver for sig, men ved en vekselvirkning (Wüster 1958, 188). Tegnet - specielt lydtegnet - og dets betydning betinger ligefrem hinanden: En lydform uden betydning er blot en fysisk klang, og et begreb kan ikke eksistere uden et tegn (Wüster 1958, 189).

Som synonym til "benævnelse", der er betegnelsen for et ord eller en ordgruppe, anvendes i den almene terminologiteori ofte "term" (Wüster

1958, 189; Arntz/Picht 1982, 41). Term anvendes dog også som synonym for "fagsproglig benævnelse" (Wüster 1979, 32; Arntz/Picht 1982, 35f) samt for "betegnelsesenhed" (Arntz/Picht 1982, 109).

Der findes altså to typer af begreber, nemlig den type, som tager udgangspunkt i den virkelige verdens genstande, og som ikke er af sproglig karakter, og den type som udgøres af tegn. For at kunne holde disse ude fra hinanden kaldes de også henholdsvis betydningsbegrebet og tegnbegrebet (Wüster 1958, 188; Wüster 1969, 4; Wüster 1979, 56). Fokuserer man udelukkende på lyd- og skrifttegn, kan sidstnævnte kaldes benævnelsesbegrebet.

Terminologiteorien anvender dog disse benævnelser ret så upræcist. Således kaldes det almene betydningsbegreb normalt blot begrebet (F.eks. Wüster 1974, 67; Arntz/Picht 1982, 109), som så opfattes som tegnets betydning (Wüster 1959, 616; Wüster 1969, 4; Felber 1984, 103). Benævnelsesbegrebet, som ofte omfatter både navnet og almenbenævnelsen som begreber (DIN 2330, 3f), kaldes normalt blot benævnelsen (Wüster 1974, 67; DIN 2330, 3) og omfatter kun det almene benævnelsesbegreb (DIN 2330, 3; Wüster 1979, 6). Når man taler om benævnelser, mener man således i de fleste tilfælde almene benævnelsesbegreber, og når man taler om begreber, mener man således i de fleste tilfælde betydningsbegreber.

Ved abstraktionen ser man bort fra egenskaber ved genstande eller karakteristiske træk ved begreber og danner derved nye begreber. Har man først dannet en række almenbegreber, kan man også skabe nye begreber ved at kombinere eksisterende begreber eller ved at tilføje disse som karakteristiske træk, dvs. ved determinering, konjunktion, disjunktion eller integration. Til således dannede begreber eksisterer der i virkeligheden ikke nødvendigvis tilsvarende genstande; det er f.eks. ikke tilfældet for begreberne kentaur og cirkelns kvadratur (Wüster 1958, 186; Menne 1984, 26f). Begrebsdannelse ved begrebskombination er den langt almindeligste. Nye begreber, som ikke bygger på allerede eksisterende begreber, forekommer relativt sjældent (Arntz/Picht 1982, 109).

Både når man skal bestemme et begreb, og når man skal konstatere, hvilke relationer, der eksisterer mellem begreber, spiller de karakteristiske træk en meget stor rolle. En genstand har egenskaber, og disse bliver til karakteristiske træk, når der er tale om et begreb. Uanset hvilket udgangspunkt, der tages ved dannelsen af et almenbegreb, abstraherer man fra noget, nemlig fra henholdsvis forskellige egenskaber ved genstande og forskellige karakteristiske træk ved individual- eller almenbe-

greber. Det, der er tilbage efter abstraktionen eller denne tankemæssige sammenfatning, er det, der er fælles, dvs. det dannede begrebs karakteristiske træk.

Summen af disse kaldes begrebets intension eller indhold. Mængden af alle de individualgenstande, som har alle begrebets karakteristiske træk, eller nok snarere mængden af alle de individualgenstande, som har de egenskaber, som har givet anledning til et begrebs karakteristiske træk, udgør begrebets ekstension eller omfang (DIN 2330, 2; sml. Wüster 1979, 8). Begrebets ekstension kan i dette tilfælde også kaldes en klasse. Da det ofte ikke er muligt at opremse alle individualgenstande, som falder under et begreb, omskrives ekstensionen for det meste til at være summen af alle underbegreber på samme underinddelingsniveau (DIN 2330, 2; Wüster 1979, 8; Felber 1984, 116).

1.2 Kritik

Den kritik, som fremføres i det følgende er ikke udtømmende, men alligevel tilstrækkelig eksemplarisk til at illustrere nogle grundlæggende og teoriimmanente problemer og selvmodsigelser.

1.2.1 Abstraktion

Individualbegrebet synes at kunne dannes og sammensættes på flere måder. Omfatter det blot så meget af genstandens væsen - hvad det er, forklares intetsteds -, som er nødvendigt for at kunne identificere genstanden, vil dets karakteristiske træk samt antallet heraf afhænge af, hvad det skal afgrænses overfor. Omfatter det derimod alt det, som over et længere tidsrum forbliver det samme ved genstanden, foretages der kun en tidsabstraktion. Det, der er tilbage, må være de væsentlige karakteristiske træk, der for øvrigt er bevidst udvalgte (DIN 2330, 6). Rent indholdsmæssigt synes der ikke at være forskel på karakteristiske træk og egenskaber, men med hensyn til antallet omfatter individualbegrebet færre end den dertil svarende genstand. Individualbegrebet er en kopi eller afbildning af genstanden - afhængig af abstraktionsformen og udvælgelsen mere eller mindre komplet.

Når man danner almenbegrebet, sammensmeltes individualbegreberne i tankerne, hvorved forskellene mellem de enkelte individualbegreber falder bort (Wüster 1958, 184ff; Felber 1984, 101). Udgangspunktet kan dog også tages i genstandene, idet begrebet beskrives som resultatet af en tankemæssig sammenfatning af forskellige individualgenstande, eller i almenbegreber, som på samme måde sammenfattes til nye almenbegreber.

Et og samme begreb må altså kunne dannes situationsafhængigt med udgangspunkt i genstande, og situationsuafhængigt med udgangspunkt i individualbegreber og almenbegreber samt ved kombination af eksisterende almenbegreber.

Hvorvidt man ad disse veje kan nå frem til samme begreb, må bl.a. afhænge af, hvorvidt begrebet bare har nogle karakteristiske træk eller om disse først skal udvælges bevidst, om man virkelig kan samle hele klassen af de pågældende genstande før abstraktionen, om forskellige klasser kan danne udgangspunkt, som f.eks. i tilfældet "hest", hvor begrebet kan stamme fra skimler, hingste, hopper, trækheste, vallakker etc. eller blot nogle af disse (Sml. Menne 1984, 26) samt om afbildningerne ved individualbegreberne er mere eller mindre komplette. Det forekommer ivotrigt lidet sandsynligt, at individualbegrebet i det hele taget kan dannes f.eks. ved en tidsabstraktion, idet det velsagtens må omfatte kolossalt mange karakteristiske træk.

I og med at begrebet kan dannes på mange måder, bliver spørgsmålet om subjektivitet og objektivitet også særdeles aktuelt, ligesom spørgsmålet om erkendelses- eller bevidsthedskategorier bliver påtrængende. Hermed for ivotrigt også spørgsmålet om, hvorvidt begrebet er før, i eller efter genstandene.

Alt sammen da sikkert meget spændende og for terminologiteorien vel yderst relevante forhold, men problemer af denne metafysiske karakter synes ikke just af fremme en entydig og præcis kommunikation - ej heller for ingeniører (Wüster 1970, 2).

1.2.2 Begreb og benævnelse

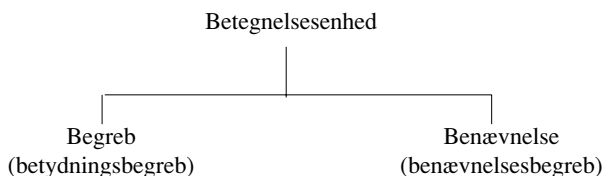
Hvor det er fuldstændigt uklart, om det er genstanden eller individualbegrebet, der tilordnes et navn (Wüster 1979, 6 + 53; DIN 2330, 3; Arntz/Picht 1982, 67), er det klart, at det almene betydningsbegreb (begrebet) tilordnes det almene benævnelsesbegreb (benævnelsen).

Som tidligere nævnt gælder det for begrebet og benævnelsen, som er sammenknyttet ved en associativ relation, at de dannes ved en vekselvirkning og direkte betinger hinanden, således at et begreb ikke kan eksistere uden et tegn.

På trods heraf tages der i enhver form for terminologiarbejde udgangspunkt i begreberne, der endda betragtes som uafhængige af benævnelserne (Wüster 1974, 67; sml. Frandsen 1979, 18; Felber 1984, 103 + 116), måske endda nærmest som universielle sproguafhængige enheder (ISO 1087, 1984 efter Picht 1985, 49).

Dette forhold, som må betegnes som et paradoks, giver teorien ingen forklaring på.

Begrebet og benævnelsen fremhæves tværtimod ihærdigt som selvstændige enheder, idet disse indgår som dele i en del-helhedsrelation med betegnelsesenheden som helhed:

III. 2 (Wüster 1958, 189; sml. Wüster 1958, 185)

Denne form for begrebskombination, kaldet integration, er i modsætning til determinering, konjunktion og disjunktion af indirekte natur, idet det ikke er begreber, men genstande, der integreres (Wüster 1958, 185; Felber 1984, 128). Der er altså slet ikke tale om relationer mellem begreber som sådanne, men om ontologiske relationer, som hentes fra en anden verden, nemlig den virkelige, og så overføres på de mentale enheder, som de pågældende genstande falder ind under.

Går man ud fra to individualgenstande af samme slags, c_1 og c_2 , som består af delene a_1 , b_1 og a_2 , b_2 , kan man ved abstraktion på grundlag af henholdsvis C_1 , C_2 , A_1 , A_2 og B_1 , B_2 nå frem til begreberne C , A og B (se ill. 3 næste side).

Ligesom a_1 , b_1 , og a_2 , b_2 udgør dele af genstandene c_1 og c_2 , siger man så, at begreberne A og B udgør dele af begrebet C .

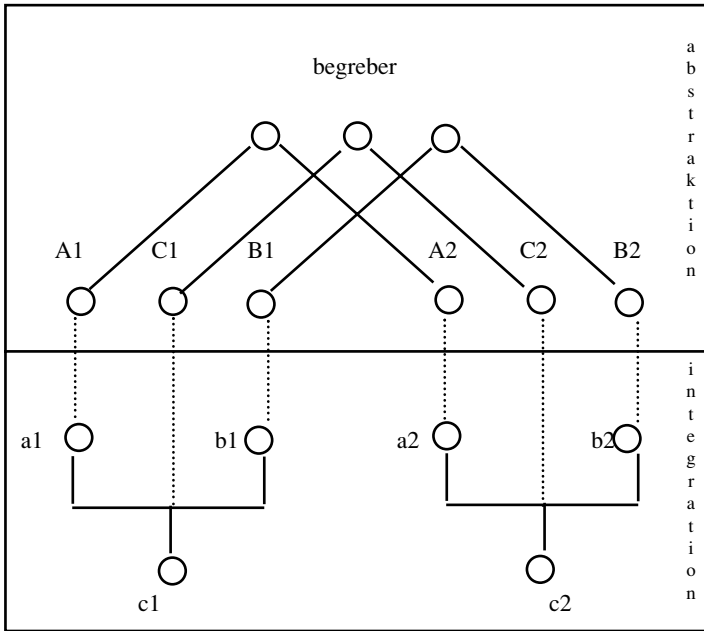
Hvis man forbinder to eller flere individualgenstande med hinanden, opstår en ny individualgenstand. Det er denne proces, der kaldes integration og overføres til almenbegreberne.

Anvender man "Y" for integration, kan man altså sige:

mand Y kvinde = menneskepar

mursten Y mursten Y mursten.... = mur (Wüster 1958, 185; Felber 1984, 128)

Denne form for begrebskombination forekommer noget speciel, hvilket med al ønskelig tydelighed fremgår af sidste eksempel, hvor der vel sagtens kun er tale om en mur, hvis stenene stables på en bestemt måde, hvis der er mørtel imellem dem etc. I dette tilfælde kunne der lige så godt være tale om en stak mursten, der lå hulter til bulter. I denne form for begrebsdannelse er helheden tilsyneladende lig summen af sine dele og må som sådan derfor betragtes som yderst tvivlsom.

III. 3 (Wüster 1958, 185)

Denne relation mellem begreber kræver altså entydigt tilstedeværelsen af genstande, som i modsætning til begreber eksisterer i tid.

Da imidlertid ikke alle begreber kan henføres til eksisterende genstande, må man nødvendigvis sondre mellem genstandsrelaterede og genstandsløse begreber - i hvert fald, hvis man fastholder, at genstande eksisterer som individer i den virkelige verden.

Som konsekvens heraf må et genstandsløst begreb som f.eks. kentaur ikke kunne indgå som helhed i en del-helhedsrelation. På samme måde må begrebet og benævnelsen, som ikke eksisterer som genstande i tid, heller ikke kunne indgå som dele i en del-helhedsrelation med betegnelsenheden som helhed.

Bibeholder man del-helhedsrelationen som begrebskombination, kan begreb og benævnelse altså ikke indgå som to selvstændige dele i en del-helhedsrelation, og afskaffer man den, fordi den måske alligevel er lidt for tvivlsom, kan man ej heller opretholde del-helhedsrelationen for begrebet, benævnelsen og betegnelsenheden.

Skulle man kunne vælge at betragte almenbegreberne som genstande på et metaplan - som man for øvrigt intetsteds nævner - vil almenbegre-

berne blive individualgenstande, som eksisterer i tid, og abstraktionsprocessen kunne ende med en kategori som individualgenstand.

Dette forhold mellem begreb og benævnelse virker uigennemskueligt.

Som følge af, at der ikke eksisterer begreber uden sproglige tegn, må der vel til hvert begreb eksistere (mindst) én benævnelse, hvilket tillige fremgår af, at der hver gang, der tales om et begreb, også er en (eller flere) realiserede benævnelse(r) til stede, blot i citationstegn. Uden benævnelser ville man vel overhovedet ikke kunne finde frem til begreberne og heller ikke tale om dem, for netop benævnelserne angiver jo, hvilke begreber, der skal være genstand for f.eks. en undersøgelse. Man kan med andre ord slet ikke tage udgangspunkt i begreberne og gør det da reelt heller ikke, for terminologiarbejdet starter nemlig med den eksisterende sprogbrug (Sml. Wüster 1969, 4; sml. Felber 1984, 9). At begrebet er afhængigt af benævnelsen fremgår tillige af, at begrebssystemer er forskellige fra sprog til sprog (Wüster 1969, 3; Felber 1984, 7; sml. Kamlah/Lorenzen 1973, 67; sml. Baldinger 1960, 50ff). Da disse forskelligheder opfattes som sprogbetingede (Wüster 1959, 624; Wüster 1969, 3), må sproget vel netop være udgangspunktet - og dermed faktisk det skabende element. Det forekommer ikke umiddelbart muligt på denne baggrund at betragte begreberne som uafhængige af benævnelserne.

Man kunne naturligvis forestille sig, at der blot er tale om en form for teknisk-pragmatisk mental abstraktion fra betegnelsesenhedens benævnelse, men selv i et sådant tilfælde, hvor man altså ignorerer de teoretisk funderede forhold, har man brug for benævnelsen - om ikke andet, så for at fortælle, hvilket begreb man undersøger.

1.2.3 Definition

Terminologiteoriens opfattelse af begrebet som udgangspunkt får også konsekvenser for definitionsopfattelsen.

Der skelnes mellem intensional og ekstensional definition. I førstnævnte angives begrebets karakteristiske træk, men tilsyneladende først efter endnu en form for abstraktion. Følgende træk angives således for begrebet "glødelampe":

- summen af de karakteristiske træk, som begrebet "lampe" har
- lysudsendende, fast stof
- udsendelse af lys som følge af opvarmning ved hjælp af strømvarme (Wüster 1979, 8; DIN 2330, 2),

men det angives samtidig, at disse kun er de væsentligste. Der angives intet komplet eksempel på et begrebs karakteristiske træk, hvilket nok

også er noget nært umuligt (Sml. Wiegand 1979, 113; sml. Arntz/Picht 1982, 65). Tilsyneladende ses der her bort fra nogle karakteristiske træk, men derom angives intet eksplicit.

I stedet for at angive genstande i den ekstensionale definition angives ofte begreber, hvilket giver anledning til nogle underlige opfattelser. Således er definitioner, hvori begreberne forbindes ved konjunktion, ekstensionale (Felber 1984, 142), selv om relationen mellem to eller flere begreber, der forbindes ved konjunktion, er intensional (Wüster 1979, 11; Felber 1984, 125).

Det begreb, som terminologilæren tager udgangspunkt i, og som hidtil har været genstand for betragtning, er betydningsbegrebet. Det er det, der defineres. De ord eller termer, som anvendes ved definitionen, er de tegn-begreber, som associeres med betydningsbegreberne, og som realiseres i de enkelte tilfælde.

En definition er en ligning, i hvilken de to sider kan erstatte hinanden (DIN 2330, 8; sml. Arntz/Picht 1982, 64), den ene af de to sider i en sådan ligning synes dog at kunne være "tom", idet det ikke er muligt at fastlægge en formålstjenlig term for et begreb, før begrebet er klarlagt og defineret (Wüster 1979, 29; Felber 1984, 164). I så fald står begrebet som det, der skal defineres, dvs. som definiendum, på den ene side i ligningen, dog tilsyneladende uden at være repræsenteret ved en term. På den anden side må da det definerende, definiens, stå repræsenteret ved termer. Den synlige del af en definition udgøres da velsagtens af definator samt definiens, som så udgør den sproglige beskrivelse af begrebet (DS/ISO/R 1087, 8). Denne fortolkning af en definition kunne måske gøre kravet om, at alle termer, der forekommer i en definition - altså også definiendum - skal være kendte i deres betydning eller være defineret andetsteds (DIN 2330, 9), mere forståeligt - selv om dette krav velsagtens skaber problemer, idet det jo ikke er termer, men begreber, der defineres. Det forekommer endvidere noget usædvanligt i en definition at starte med definiens (Sml. Wüster 1955, 56; sml. Felber 1984, 165), da formålet med en sådan vel netop er at forklare noget ukendt med noget kendt.

Det er også muligt, at der her blot er tale om, at betydningsbegreberne er tilordnet forkerte tegn-begreber - eller med andre ord: upræcis sprogbrug - således at definition ind imellem omfatter definator og definiens og ind imellem definiendum, definator og definiens, samt at term ind imellem skal erstattes af begreb, men det forekommer næsten usandsynligt, når der bl.a. er tale om en standard, der har været undervejs i adskillige år, og som oven i købet beskæftiger sig med præcis sprogbrug.

Går man imidlertid ud fra, at en definition består af såvel definiendum som definitor og definiens, er der tale om en fuldstændig ligning, i hvilken definiendum udgøres af det begreb, som skal defineres, definitor af det begreb, som skal udtrykke ligheden, og definiens af de begreber, som skal beskrive definiendums intension. Alle begreberne er repræsenteret af sproglige udtryk, hvorved man altså egentlig samtidig har med tegnbe- greber, dvs. benævnelser, at gøre - dog i realiseret form.

Tager man - som terminologilæren reelt gør - udgangspunkt i benæv- nelserne, kan man ikke tale om, at man definerer begreber. Synonymer er ifølge terminologilæren to eller flere sproglige udtryk, der er tilordnet ét og samme begreb (Felber 1984, 185). Man må derfor kunne sige f.eks.:

resistivitet = specifik resistans = specifik modstand

Da disse sproglige udtryk kan udskiftes frit (Arntz/Picht 1982, 121), kan de altså erstatte hinanden. Nøjagtigt samme forhold må gøre sig gæl- dende ved en definition, der er en ligning, i hvilken de to sider også kan erstatte hinanden (DIN 2330, 8; Arntz/Picht 1982 64):

bensinmotor = bensindrevet forbrændingsmotor

Også her må der være tale om to sproglige udtryk, der hver for sig kan udtrykke samme begreb, og som derfor sættes lig hinanden. Når man kan sætte to synonymer lig hinanden som sproglige udtryk, er det svært at se, hvorfor det er begrebet, der defineres, når man sætter to andre sproglige udtryk lig hinanden. Begge udtryk repræsenterer vel begrebet, det ene ser måske blot mere komplekst ud end det andet, hvilket er irrelevant, idet det er ligegyldigt, om et begreb - også et psykologisk set sammensat be- greb - udtrykkes ved ét eller flere ord. På samme måde som "trådløs tele- grafi og telefon" og "radio" blot er to sproglige udtryk eller rettere benæv- nelser for samme begreb (Wüster 1970, 11), må "immaterielle anlægs- aktiver", "igangværende arbejder for fremmed regning" og "forudbeta- linger for materielle anlægsaktiver og materielle anlægsaktiver under ud- førelse" vel være sproglige betegnelser for begreber - også selv om man på et senere tidspunkt måske skulle gå over til at betegne sidstnævnte som f.eks. "anlægsforudbetalinger" og i så fald definere:

anlægsforudbetalinger = forudbetalinger for materielle anlægsaktiver og materielle anlægsaktiver under udførelse

Disse ganske vist lange sproglige udtryk må også være betegnelser for begreber, som kan være enten subjekt eller prædikat (SIC!) (Wüster 1970, 11).

Det, at man ikke definerer begrebet, ændrer ikke meget i forhold til

definitionen som sådan. Når man definerer et ukendt begreb, skal det jo ifølge terminologiteorien ske ved en kombination af kendte begreber. Denne kombination af kendte begreber er udgangspunkt for dannelsen af langt de fleste nye begreber, hvilket forekommer naturligt i vel alle tilfælde af begrebsdannelse, idet nye begreber aldrig vil kunne forklares ved andre nye begreber. Når der til ethvert kendt begreb eksisterer en benævnelse, kan man i overensstemmelse med ovennævnte således lige så godt sige, at man skal definere nye benævnelser ved gamle, og at kombinationen af gamle benævnelser er kilden til dannelse af nye. Dermed forlægges hele definitionsproblematikken til benævnelsesplanet.

1.2.4 Opsumering

Opfattelsen af begrebet som et mentalt fænomen og genstanden som en reelt eksisterende enhed medfører en lang række problemer af metafysisk karakter.

Opfattelsen af begrebet og benævnelsen som to særskilte størrelser fører sammenholdt med del-helhedsrelationen frem til en delvis selvmodsigelse.

Opfattelsen af, at det er begrebet, der undersøges, fører frem til et paradoks.

Opfattelsen af, at det er begrebet der defineres, gør definitionen til en yderst besynderlig størrelse.

Opfattelsen af, at det er begrebet, der underkastes en undersøgelse, synes at kunne være årsagen til, at sprogbrugen er så upræcis, idet der ofte tales om benævnelsen, når der menes begrebet, m.v.

Alle disse teoriimmanente problemer synes at være en følge af, at udgangspunktet tages i begrebet som en metafysisk enhed.

2 Et alternativ

Da den kommunikation, hvis entydighed det gælder om at sikre, sker ved hjælp af sproget, og da det netop er gennem sproget, at man er i stand til at meddele, hvilken genstand, man mener, forekommer det vel også mere naturligt at tage udgangspunkt netop i sproget.

Når udgangspunktet således tages i sproget, kan man ved at følge konstruktivismen (Sml. pkt. 5.2) undgå at skulle beskæftige sig med problemer af ontologisk og erkendelsesteoretisk art. Man løser ingen problemer på disse områder, men er heller ikke nødsaget til at opstille teorier om genstandens eksistens og væren, man kryber blot udenom en unødvendig

vanskeliggørelse (Kamlah/Lorenzen 1973, 17 - 22; Seiffert 1983, 31).

Udgangspunktet er her almensproget, som forudsættes bekendt. På grundlag af dette opbygges fagligt-videnskabeligt sprog.

2.1 Genstand

"Genstand" kan introduceres som det, man kan betegne med et ord, altså alt det, man kan udsige noget om, eller alt det, man kan tilskrive en betegnelseenhed eller som synonym hertil en prædikator (Kamlah/Lorenzen 1973, 28). Da "genstand" er en del af et metasprog, som skal opbygges gradvist, kan den ligesom f.eks. betegnelseenhed/prædikator kun introduceres eksemplarisk eller ostensivt, for så efterhånden ved hjælp af eksempler at blive stabiliseret m.h.t. anvendelsesområde.

2.2 Elementærudsagn

Efter en eksemplarisk introduktion af andre udtryk som navne, karakteriseringer samt indikatorer er det muligt at præcisere "genstand" yderligere, idet man med "genstand" kan betegne det, som man kan tilskrive en prædikator, eller det, som man benævner med et navn eller betegner ved en karakterisering. Kalder man det at tilskrive en genstand en prædikator for en prædikation, og tilskriver man kun én genstand, som er "benævnt" ved en nominator (dvs. et navn eller en karakterisering) en prædikator, kan man tale om en elementær prædikation (Kamlah/Lorenzen 1973, 39; Lorenzen/Schwemmer 1975, 203).

Går man et skridt videre ved at tilskrive en genstand benævnt ved et navn en prædikator, kan man tale om en elementærsætning, som har den logiske form

$$\begin{array}{l} x \acute{E} P \\ x \acute{E}' P. \end{array}$$

Når man tilskriver en genstand en prædikator, kan "genstand" ikke selv fungere som prædikator, som f.eks. "indikator" og "karakterisering" kan, idet udsagnet i givet fald ville blive tautologisk (Kamlah/Lorenzen 1973, 39 + 44): "London er en genstand" ville således være: "Den genstand, der er benævnt "London", er en genstand". "Genstand" kan således opfattes som pladsholder - og kunne også kaldes dette -, som f.eks. i "den genstand, der myrdede Kennedy", hvor "genstand" kan erstattes af f.eks. "person" eller "mand".

Dermed introduceres "genstand" altså sprogimmanent.

2.3 Prædikatorregel

Er en prædikator stabiliseret tilstrækkeligt til at sikre en ensartet anvendelse i en dialog, kaldes introduktionen eksplicit. Den eksplicite introduktion finder ikke kun sted ved hjælp af eksempler, men også ved hjælp af en afgrænsning af "prædikator" over for andre prædikatorer: En prædikator er f.eks. ikke et navn, derimod er den f.eks. en ordtype. Man kan derfor sige, at hvis man må tilskrive en bestemt genstand prædikatoren prædikator, da må man ikke tilskrive den prædikatoren navn, men gerne prædikatoren ordtype.

Angiver man denne overgang fra et elementærudsagn til et andet ved hjælp af " \Rightarrow ", kan man altså skrive

$$\begin{aligned} x \hat{E} \text{ prædikator} &\Rightarrow x \hat{E} \text{ ordtype} \\ x \hat{E} \text{ prædikator} &\Rightarrow x \hat{E}' \text{ navn} \end{aligned}$$

eller i helsymbolsk form

$$\begin{aligned} x \hat{E} \mathbf{P} &\Rightarrow x \hat{E} \mathbf{Q} \\ x \hat{E} \mathbf{P} &\Rightarrow x \hat{E}' \mathbf{Q} \end{aligned}$$

hvor \mathbf{P} og \mathbf{Q} står for bestemte prædikatorer.

En sådan formel, der fastlægger overgangen fra et elementærudsagn til et andet, kaldes en prædikatorregel (Kamlah/Lorenzen 1973, 73), men kunne udmærket også kaldes en regel for betegnelsesenheder eller betegnelsesenhedsrelation.

2.4 Sandhed

Har man først etableret en prædikatorregel som

$$x \hat{E} \mathbf{P} \Rightarrow x \hat{E} \mathbf{Q}$$

og dermed gjort prædikatorerne \mathbf{P} og \mathbf{Q} til elementer i sproget, kan denne prædikatorregel altid anvendes forudsat, at $x \hat{E} \mathbf{P}$ gælder i denne situation.

For at konstatere, om dette nu også er tilfældet, har man brug for en metode, ved hjælp af hvilken man kan sikre sig, at prædikatoren \mathbf{P} i en given situation anvendes om en bestemt genstand med rette. Det gør den, såfremt enhver anden person,

- der er sprog- og fagkyndig
- der handler med god vilje og er ved sine evners fulde brug
- der er åben over for de pågældende forhold
- og hvis udtalelser ikke (kun) bestemmes af følelser, traditioner og vaner (Kötter/Luft 1987, 82; sml. Kamlah/Lorenzen 1973, 119 + 123)

efter at have set på sagen nødvendigvis må nå til det samme resultat, dvs. må sige det samme eller blot acceptere prædikationen som værende kor-

rekt. Er det tilfældet, vil et udsagn med formen $x \hat{E} P$, hvor x erstattes af et navn, en karakterisering eller en indikator og P er en bestemt prædikator, være sandt.

Da man som ovenfor nævnt inddrager andre i vurderingen, kaldes denne metode hhv. interpersonel verificering og falsificering.

2.5 Nominaldefinition

Forestiller man sig, at prædikatorerne bensindrevet og forbrændingsmotor er introduceret eksplicit, og begge disse kan tilskrives én og samme genstand, kan

- $x \hat{E}$ bensindrevet
- $x \hat{E}$ forbrændingsmotor

kombineres ved hjælp af junktoren "A", som læses "og samtidig", til

- $x \hat{E}$ bensindrevet \diamond forbrændingsmotor.

For at lette samtalen om genstande, som man kan tilskrive begge disse prædikatorer, kan man som forkortelse indføre prædikatoren bensinmotor. At tilskrive en genstand prædikatoren bensinmotor er altså det samme som at tilskrive genstanden prædikatorerne bensindrevet og forbrændingsmotor.

Denne forkortelse kan opstilles i en ligning

$$\text{bensinmotor} = \text{bensindrevet} \diamond \text{forbrændingsmotor}$$

eller

$$\text{bensinmotor} = \text{bensindrevet} \text{forbrændingsmotor}.$$

Det, der defineres, er prædikatorer (Lorenz 1971, 195; Seiffert 1983, 38), dvs. ord, sproglige udtryk. Ved hjælp af definitionen fastlægges en prædikators anvendelse som forkortelse for mindst to andre prædikatorer. Med introduktionen af den nye prædikator - i eksemplet "bensinmotor" - etableres samtidig mindst to prædikatorregler - i eksemplet nemlig

- $x \hat{E}$ bensinmotor $\Rightarrow x \hat{E}$ bensindrevet
- $x \hat{E}$ bensinmotor $\Rightarrow x \hat{E}$ forbrændingsmotor

eller blot

- bensinmotor \Rightarrow bensindrevet
- bensinmotor \Rightarrow forbrændingsmotor.

2.6 Term

På samme måde, som prædikatoren bensinmotor kan introduceres som forkortelse, kan prædikatoren term introduceres i foreløbig form

term = eksplicit introduceret prædikator

hvorved der samtidig etableres to prædikatorregler

term => eksplicit introduceret

term => prædikator.

Når en prædikators anvendelse altså fastlægges, dvs. normeres, ved eksemplarisk introduktion og stabilisering i form af prædikatorregler eller direkte ved definition, kaldes den en term (Kamlah/Lorenzen 1973, 71; Lorenzen/Schwemmer 1975, 217).

2.7 Synonymi

I stedet for at introducere prædikatoren bensinmotor som forkortelse for prædikatorerne bensindrevet og forbrændingsmotor kunne man som nævnt have introduceret en hvilken som helst anden prædikator, f.eks. også ottomotor (Sml. dog Arntz/Picht 1982, 58). Man kunne også vælge at introducere begge prædikatorer, dvs. både bensinmotor og ottomotor. Dermed ville man ikke kun kunne erstatte

$x \hat{=} \text{bensindrevet } A \text{ forbrændingsmotor}$

med

$x \hat{=} \text{bensinmotor,}$

men også sidstnævnte med

$x \hat{=} \text{ottomotor.}$

På samme måde som tidligere kunne de to prædikatorer indgå i en ligning

bensinmotor = ottomotor,

som kunne betragtes som en definition. Da en definition imidlertid er introduceret på en sådan måde, at definiens består af mindst to prædikatorer, må der indføres en ny prædikator, nemlig synonymi, for dette tilfælde.

På samme måde som man kan indføre f.eks. resistivitet som forkortelse, kan man også indføre termen specifik resistans, som altså indføres som én prædikator, men består af to ord.

2.8 Begreb og abstraktion

Om man således siger "bensindrevet forbrændingsmotor", "bensinmotor", "ottomotor" eller "petrol engine", kommer ud på det samme, da disse i deres normerede anvendelse kan betragtes som synonyme. Tager

man højde for dette forhold, kan man introducere begrebet ved hjælp af termen. Taler (eller skriver) man nemlig invariant med hensyn til synonymi om termen, da taler (eller skriver) man om et begreb (Kamlah/Lorenzen 1973, 86; sml. Lorenzen/Schwemmer 1975, 219ff). Begrebet er altså det, der forbliver det samme, når de anvendte termer ændres. Det er ikke et tankeelement, ikke en psykisk enhed, som går forud for det sproglige udtryk, men blot en angivelse af, at man taler på en bestemt måde om en bestemt term, det er så at sige en talemåde. Som sådan er begrebet ganske vist bundet til en term, men ikke til en bestemt term. Således kan man f.eks. sige, at "computer" og "datamat" er to udtryk for samme begreb, ligesom man kan tale både om termen datamat og begrebet datamat.

I stedet for at tale om begrebet, kan man tale om termens betydning (Kamlah/Lorenzen 1973, 87; sml. Lyons 1981, 137). Dermed er begrebet ikke defineret, men blot angivet som synonym til en terms betydning. Begrebet kan dog som synonym til en terms betydning præciseres ved at tage introduktionen af termen op igen: En terms betydning er det, som en term lader forstå ("zu verstehen gibt") på grundlag af den eksplicitte introduktion, men som andre prædikatorer lige så godt kunne lade forstå.

Til disse to synonymer kunne man føje en tredje, nemlig "intension" (Seiffert 1983, 59; sml. dog Kamlah/Lorenzen 1973, 129). Termen forbrændingsmotors intension er altså det samme som begrebet forbrændingsmotor, hvormed "synonym" for øvrigt indføres som synonym til "intensionalt ens". Når man angiver en terms intension i en definition, kan man naturligvis tale om en intensional definition. Over for termens intension står termens ekstension, som er klassen eller mængden af genstande, som man kan tilskrive den pågældende term. Udgangspunktet er altså også her termen eller i bred forstand prædikatoren.

Hvis det at tale invariant med hensyn til synonymi om termen kaldes en abstraktion (Wiegand 1979, 129; Kamlah/Lorenzen 1973, 86f; Lorenzen/Schwemmer 1975, 196), når man altså frem til begrebet ved at abstrahere fra en terms lyd- eller skriftform. Denne form for abstraktion er ikke en psykisk proces, men en logisk, og resultatet er ikke mentale enheder. Man taler stadig om det samme, blot på en ny måde, men man taler om det, som om det er en ny genstand. Man taler altså abstraherende om den samme genstand.

På samme måde som man kan indføre begreb og abstraktion uden at bevæge sig ind i ontologi eller psykologi, kan man indføre lyd- eller skriftformen: Taler man om en prædikator og taler man invariant med

hensyn til denne prædikators forskellige betydninger, da taler man om dens lyd- eller skriftsform.

Lige som man ved hjælp af en ækvivalensrelation kan introducere begrebet, kan man introducere egenskaberne (Lorenzen/Schwemmer 1975, 220), idet man betegner dét at tale invariant med hensyn til synonymi om en genstand som at tale om en genstands egenskaber. Tilskriver man således en genstand prædikatoren deskriptiv, men lige så godt kunne have tilskrevet den prædikatoren beskrivende, kan man sige, at deskriptiv (eller for den sags skyld "det at være deskriptiv") er genstandens egenskab. Også her taler man om det samme, nemlig " $x \in P$ ", men man gør det på en anden måde, nemlig invariant med hensyn til synonymi.

Der er for øvrigt intet i vejen for at tale om karakteristiske træk i stedet for egenskaber eller at tale invariant med hensyn til synonymi om egenskaber og i så fald tale om karakteristiske træk.

Forud for den abstraktionsproces, som fører frem til begrebet, lyd- og skriftsformen og egenskaberne, går imidlertid en anden abstraktionsproces (Kamlah/Lorenzen 1973, 58ff + 98ff; Seiffert 1983, 105; Lorenzen/Schwemmer 1975, 159), nemlig den, der fører frem til prædikatoren eller termen, dvs. den, der går fra tale (parole) til sprog (langue).

Når man ønsker at kommunikere, udfører man handlinger af forskellig art, alle primært med det formål for øje, at disse handlinger skal forstås. Disse handlinger kan omfatte f.eks. tale, mimik, gestik eller signaler, som afgives med forskellige apparater, og de udføres, for at andre skal forstå noget, for - i bred forstand - at vise andre noget. Disse handlinger kan kaldes visehandlinger. Skal disse handlinger introduceres eksemplarisk, kan situationer, hvor man f.eks. vinker en person hen til sig ved hjælp af armbevægelser, tilkalder hjælp ved opsendelse af nødblus, angiver højresving ved hjælp af bilens blinklys eller anmoder én om noget ved hjælp af tale, anvendes. Forståelsen af sådanne visehandlinger skyldes, at mennesker har aftalt handlingens betydning. Dette kan f.eks. være sket eksplicit i en lovgivning eller simpelthen ved, at der er opstået kutyme for anvendelse af en bestemt visehandling i en bestemt betydning.

Har man lært en sådan visehandling, f.eks. at række armen ud, når man skal dreje, kan man den, og forstår man den. Dermed kan man også aktualisere den. En sådan aktuel handling må skelnes fra den potentielle handling, som til enhver tid kan aktualiseres. Den potentielle handling kaldes et handlingsskema eller blot et tegn. Når man taler, gør man altså brug af et skema af visehandlinger, som er aftalt eller bestemt og kon-

stant til rådighed med henblik på en aktualisering. Disse tegn er f.eks. ord. Tegnet er som skema uafhængigt af en bestemt aktuel handling, men kan aktualiseres i skrift eller tale.

Betragtes tale som aktuel handling, kan det, der herved aktualiseres, betragtes som et sprog, som et tegnsystem. Sproget som tegnsystem skal ikke opfattes som et psykisk fænomen, som skal søges i det metafysiske. På samme måde som man bare **kan** andre indøvede handlinger som f.eks. håndtere spiseredskaber eller græsslåmaskinen, kan man også f.eks. ordene. Sprogsystemet som handlingsskema er heller ikke noget, man tænker i, eller noget, der kobles på et forudgående tankesystem. Tænkning er altid en aktuel sproglig handling, en aktualisering af tegn. Har man først lært sproget, kan man ikke kun tale til andre, men også til sig selv, endda så lavt, at ingen andre kan høre det. En sådan indre monolog er ikke andet end tænkning.

Når man taler **på** sproget om genstande af forskellig art, aktualiserer man altså et tegnsystem. Det samme er tilfældet, når man taler **om** ord eller vendinger som genstande, men i dette tilfælde taler man ikke om ordet som aktuel handling, men som potentiel handling, som skema. Er et skib i havsnød, kan man tilkalde hjælp ved f.eks. at sende en nødraket op eller ved at udsende mayday-signaler over radioen. Uanset, hvilken af disse to muligheder, man benytter, aktualiserer man et handlingsskema. Udtaler man sig om disse skemaer, og udtaler man sig kun om det, der gælder for begge, da taler man om betydningen, som er uafhængig af et bestemt tegn, men aldrig uafhængig af tegnet som sådan.

Forholdet er som tidligere nævnt det samme for prædikatoren, der som sprogligt tegn også er et handlingsskema.

Når man taler om visehandlingsskemaer, er det altså vigtigt at holde sig sondringen mellem aktuelle visehandlinger og potentielle visehandlinger som handlingsskema for øje, idet sidstnævnte ikke er andet end abstraherende tale om førstnævnte. Udtaler man sig om en bestemt, aktualiseret prædikator, og udsiger man kun det om den, som man ville udsige om en hvilken som helst anden aktualiseret prædikator, der kunne anvendes på samme måde i den givne situation, da taler man om et handlingsskema, dvs. om en prædikator, f.eks. om bensinmotoren som sådan.

Der er altså tale om abstraktion på to niveauer. På første niveau fører abstraktionen fra den konkrete aktuelle sproglige visehandling til prædikatoren som skema. Hvis prædikatoren er en term, fører abstraktionen på andet niveau frem til begrebet eller lyd- eller skriftformen. Det reelle ud-

gangspunkt er altså talen (parole).

De netop introducerede eller bestemte betegnelser begreb, lyd- eller skriftform og handlingsskema - herunder selvfølgelig også visehandlingsskema og tegn - adskiller sig dog fra prædikatorer som prædikator og term, idet de kun er tegn, som indikerer, at udsagn skal forstås på en bestemt måde. De kan ikke som "prædikator" eller "term" umiddelbart tilskrives en aktuel handling. Man kan udmærket sige "dette her er en prædikator" om en genstand, men man kan ikke på samme umiddelbare måde sige "dette her er et begreb" eller "dette her er et handlingsskema".

På grundlag af denne eksplicitte introduktion eller bestemmelse af abstrakter, kan definitionen af termen term under anvendelse af den logiske partikel, junktoren " " , som læses "eller", udvides og dermed præciseres:

Term = eksplicit bestemt prædikator v eksplicit bestemt abstraktor (Kamlah/Lorenzen 1973, 102)

Taler man om en bensinmotor som en bestemt genstand eller som sådan, har man i overensstemmelse med prædikatorreglerne lov til om samme genstand at sige, at den er bensindrevet og en forbrændingsmotor. Det gælder for øvrigt for alle bensinmotorer, idet det netop er fastlagt, at man om enhver genstand, der med rette kan tilordnes prædikatorerne bensindrevet og forbrændingsmotor, som forkortelse må sige bensinmotor. Man kan således kun med rette sige om en genstand, at den er en bensinmotor, hvis man også kan sige, at den er bensindrevet og en forbrændingsmotor. Da det således nødvendigvis gælder for alle bensinmotorer, kan man også sige "alle bensinmotorer er forbrændingsmotorer" og "alle bensinmotorer er bensindrevne" ($\hat{E} x (x \hat{E} P \Rightarrow x \hat{E} Q)$). Prædikatorregler og alsætninger betinger hinanden (Lorenzen/Schwemmer 1975, 214f).

Udtaler man sig om en bensinmotor som sådan, dvs. om bensinmotoren som skema, om alle bensinmotorer, da er der tale om bensinmotorens væsentlige egenskaber (Kamlah/Lorenzen 1973, 100f; Lorenzen/Schwemmer 1975, 215f). Herunder falder f.eks. egenskaben bensindrevet og egenskaben forurenende. Er disse egenskaber ikke andet end en genkaldelse af en sproglig norm, nemlig en prædikatorregel, som det er tilfældet for bensinmotorens egenskab bensindrevet, kunne man tale om primære egenskaber eller med Ingetraut Dahlbergs terminologi om væsenskonstitutive egenskaber. Heri ligger naturligvis intet metafysisk - man kunne lige så godt tale om f.eks. centrale egenskaber eller noget andet. Ander-

ledes stiller det sig med egenskaben forurenende. Siger man, at bensinmotorer er forurenende, er der i overensstemmelse med tidligere nævnte definition ikke tale om en norm i form af en prædikatorregel, men om et empirisk udsagn, som kan falsificeres, hvis der kan findes blot én bensinmotor, som ikke er forurenende. Empiriske udsagn er så at sige hypoteser. Påstår man, at en bensinmotor ikke forurener, handler man ikke i modstrid med en sproglig norm, men viser blot sit manglende kendskab til motorer. Væsentlige egenskaber af denne karakter kunne man kalde sekundære egenskaber eller igen med Dahlbergs terminologi væsenskonsekutive egenskaber. Fremsættelsen af sådanne empiriske udsagn kunne man kalde f.eks. en beskrivelse.

Udsagn, som er invariante med hensyn til synonymi, og som i en bestemt situation fremsættes om en bestemt genstand, udtrykker genstandens tilfældige eller accidentielle egenskaber, hvis udsagnene ikke er prædikatorregler eller empiriske udsagn om mange genstande, dvs. hvis de ikke er primære eller sekundære egenskaber. Siger man således om en bensinmotor, at den er beskidt, er der tale om en tilfældig egenskab, som naturligvis lige så godt kunne kaldes en tertiær egenskab eller noget helt andet.

2.9 Prædikatorregler som begrebsrelationer

Prædikatorregler indeholder henholdsvis tilladte og forbudte prædikationer (Kamlah/Lorenzen 1973, 72ff): Hvis man må sige prædikator om en genstand, må man også sige ordtype, man må derimod ikke sige navn.

Relationer af denne type som f.eks. mellem "term" og "prædikator" - som udmærket kunne kaldes logiske relationer eller abstraktionsrelationer eller noget helt tredje - er i langt de fleste tilfælde ikke andet end sproglige regler, som menneskene på et eller andet tidspunkt har fastlagt ret vilkårligt, og som i dag gælder som konventioner: Må man f.eks. om en genstand sige hund, så må man også sige pattedyr eller hvirveldyr eller blot dyr, men man må ikke sige fugl eller fisk.

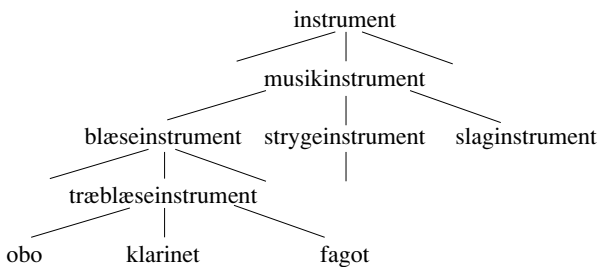
Ligesom man kan ændre prædikatorer, f.eks. ved at erstatte termen computer med termen datamat eller, om man vil, med en mere motiveret term, kan man ændre disse sproglige konventioner (Sml. dog Seiffert 1983, 45), dvs. prædikatorreglerne. Det er endda muligt også efter en ændring at have to varierende sæt prædikatorregler ved siden af hinanden, én i almensprog og én i fagsprog. Inden for zoologien gælder således prædikatorreglen: $x \hat{E} \text{ hval} \Rightarrow x \hat{E} \text{ pattedyr}$, hvorimod man i almensproget kan sige: $x \hat{E} \text{ hval} \Rightarrow x \hat{E} \text{ fisk}$. Førstnævnte prædikatorre-

gel kan man forestille sig introduceret, netop fordi zoologer har ønsket at foretage en afgrænsning mellem fisk og hvaler.

Når man ændrer en prædikatorregel eller ved en konstruktion etablerer en ny, fastsætter man en regel **for** sproget. En sådan regel er ikke underlagt sandhedskriterier (Sml. Savigny 1973, 23).

Fastlægger man en række prædikatorregler ved at introducere eksisterende prædikatorer eksplicit, dvs. ved at rekonstruere en række prædikatorregler, opstår der som følge af de dermed fastlagte relationer et prædikatorsystem:

III. 4 (Kamlah/Lorenzen 1973, 50)

Et sådant prædikatorsystem, som bygger på prædikatorreglen $x \hat{E} P \Rightarrow x \hat{E} Q$, og som kan variere fra sprog til sprog, kan naturligvis også betragtes invariant med hensyn til synonymi og dermed også betegnes som et begrebssystem.

Ønsker man at indføre en skelnen mellem **P** og **Q** på metaplan, kan prædikatorreglen læses:

'P' er underbegreb til 'Q'

eller omvendt:

'Q' er overbegreb til 'P'.

Som synonymer hertil kan man naturligvis også indføre henholdsvis f.eks. art og genus eller andre tegn som f.eks. ">" og "<" (Sml. Wüster 1979, 9ff; sml. Kamlah/Lorenzen 1973, 73).

Der er heller intet i vejen for at indføre "instrument" som kategori eller udbygge prædikatorreglerne og etablere en anden kategori - naturligvis stadig uden at bevæge sig ind i det metafysiske.

Med indførelsen af termerne overbegreb og underbegreb kunne man i overensstemmelse med den klassiske logik antage, at det på forhånd er givet, hvad der betragtes som nærmeste overbegreb, og hvad der betragtes som det eller de adskillende træk/den eller de adskillende egenskaber,

og at man som følge heraf kunne definere ved angivelse af "genus proximum" og "differentia specifica". Formelt set er en sådan skelnen imidlertid ikke givet på forhånd, idet man meget vel kunne opfatte f.eks. "eksplicit introduceret" som overbegreb og "prædikator" som det adskillende. I så fald ville der ud over termer kunne forekomme underbegreber som f.eks. love, maksimalpriser og fangstkvoter (Sml. Kamlah/Lorenzen 1973, 80). På samme måde havde der principielt heller ikke været noget i vejen for at kalde "eksplicit introduceret prædikator" for "eksplicit prædikatorintroduktion" eller måske "prædikatorekspliceringsintroduktion".

Med udgangspunkt i en opfattelse af, at de enkelte træk/egenskaber er ligestillede, kan man sige, at f.eks. prædikatoren bensinmotor står i skæringspunktet for prædikatorkoordinaterne bensindrevet og forbrændingsmotor eller, at begrebet står i skæringspunktet af sine overbegreber (Sml. Seiffert 1983, 39).

Ser man nærmere på de enkelt prædikatorregler, er det muligt at introducere flere specifikke relationer, herunder kontrære relationer, som man kunne indføre ved at vise, at nogle begreber hører under én af de etablerede kategorier. Hvis de kontrære termer eller - hvis man taler invariant med hensyn til synonymi - begreber obo, fagot og klarinet indgår i samme regelssystem, dvs. har samme overbegreb, da kan man kalde dem proximalt kontrære eller sideordnede termer/begreber.

Flere sideordnede begreber kan kaldes en horisontal begrebsrække, og en række af forbundne prædikatorregler, f.eks. obo => træblæseinstrument => blæseinstrument => musikinstrument => instrument, kan kaldes en vertikal begrebsrække.

3. Afslutning

Også med udgangspunkt i sproget kan man altså tale om termer, begreber, begrebssystemer, overbegreber, underbegreber, horisontale begrebsrækker etc. I modsætning til den almene terminologiteori dog uden metafysiske problemer. Man løser som sagt ingen problemer af ontologisk eller erkendelsesteoretisk karakter, men man kan alligevel sikre en entydig og præcis kommunikation.

Har man først konstateret den eksisterende sprogbrug på ét eller flere forskellige sprog og samtidig konstateret, at der er tale om forskellige begrebssystemer, kan man foretage en sammenligning og forsøgsvis oversættelse af dele heraf. Inden for mange områder, hvor verdensgenstande så at sige har været markante og derfor i stor udstrækning struktureret sprog, kan der være meget få afvigelser. I andre tilfælde, ofte hvor ver-

dens udformning ikke i sig selv har foranlediget sprogets strukturering, og hvor sproget måske derfor har struktureret verden, kan afvigelserne være mangfoldige (Sml. Martinet 1963, 19).

Uanset, hvad der er tilfældet, kan der af hensyn til den nationale og/eller internationale kommunikation være behov for at harmonisere sprogbugen og de tilsvarende begrebssystemer. En sådan harmonisering i form af en standardisering vil i modsætning til en rekonstruktion af et område, dvs. en deskriptiv eller konstaterende fremstilling, være en konstruktion, dvs. en præskriptiv fastlæggelse. Kombinerer man således eksisterende termer og de tilsvarende begrebssystemer, skaber man i og for sig intet nyt, man overfører blot termer og de tilsvarende begreber fra ét sprog til et andet og omvendt, således at det dermed samlede system fremstår som et nyt harmoniseret eller tilpasset hele, der kan danne grundlag for en forebyggelse af kommunikationsproblemer. Set ud fra ét af de involverede sprog kan disse harmoniseringer fremstå som nyskabelser og dermed som en omstrukturering af en del af "verden". Da sådanne ændringer er uhyre vanskelige at gennemføre og inden for standardiseringsområdet først sker efter flere års arbejde, bør ændringer i relationer og/eller termer naturligvis kun foretages i det omfang, det er absolut nødvendigt - og da må prioriteterne i standardiseringssammenhænge bero på en argumentativ udvælgelse i faget selv.

Også en sådan harmonisering kan udmærket tage udgangspunkt i sproglige udtryk, og resultaterne kan naturligvis fremlægges alfabetisk såvel som systematisk.

Hvorvidt man i formålstjenlighedens ånd skal gå så langt som til at betragte en fri udvikling inden for fagsprog som årsag til kaos (Felber 1984, 98) og uacceptabel forvirring (Wüster 1974, 68; Felber 1984, 15), og man derfor af hensyn til sprogrenhed og internationalisme (Wüster 1974, 79) skal foretage en bevidst sprogdudformning (Wüster 1974, 68; DIN 2330, 1) og henholdsvis fjerne og reducere synonymi og homonymi (Felber 1984, 15), er et spørgsmål af sprogpolitisk karakter.

Forsøget på at inddrage spørgsmål af denne art i en teori er måske netop årsagen til det terminologiske paradoks, for hvis termen ikke blot kan anerkendes som den nu engang er, men skal udformes i overensstemmelse med fastlagte kriterier, vil det være sværere - men som vist langt fra umuligt - at tage udgangspunkt i den.

Selv uden en bevidst sprogdudformning kan man meget vel sikre grundlaget for en entydig og præcis sproglig kommunikation nationalt og internationalt - og gør man det med et teoretisk udgangspunkt i sproget, og

dermed umiddelbart, kan man undgå mange problemer. Det er muligt, at man med fordel kan se bort fra formel logisk sandhed på prædikatorplanen og bygge på en mere atomistisk teori, som muliggør flere betragtningsplaner, men begrebet er der ikke brug for - hverken som selvstændig enhed, som metafysisk fænomen eller som udgangspunkt, højst som talemåde.

4. Litteratur

4.1 Den almene terminologiteori

- Amtz, P./H. Picht (1982): *Einführung in die übersetzungsbezogene Terminologiearbeit*. Hildesheim, Zürich, New York 1982
- Baldinger, Kurt (1960): Alphabetisches oder begrifflich gegliedertes Wörterbuch? i: Zgusta, Ladislav (Hrsg.): *Probleme des Wörterbuchs*. Darmstadt 1985
- DIN 2330: *Begriffe und Benennungen - allgemeine Grundsätze*. März 1979
- DIN 2331: *Begriffssysteme und ihre Darstellung*. April 1980
- DIN 2332: *Internationale Angleichung von Fachbegriffen und ihren Benennungen*. Februar 1979
- DS/ISO/R 1087: *Terminologiens terminologi*. April 1978
- Felber, Helmut(1984): *Terminology manual*. Paris 1984
- Felber, Helmut(1987): Grundelemente der Allgemeinen Terminologielehre, i: Czap, H/Ch. Galinski (Red.): *Terminology and Knowledge Engineering*. Frankfurt/Main 1987, p. 47 - 57
- Frandsen, Lene (1979): Terminologi og leksikografi - forskelle og ligheder, i: *Ark 2* (HHK). København 1979, p. 1 - 27
- Frandsen, Lene (1982): Definition - objekter, metoder og regler, i: *Ark 15* (HHK). København 1982
- Infoterm (1985): *Terminologie und benachbarte Gebiete: 1965 - 1985*. Wien, Köln, Graz 1985
- Hauschildt, Bent: *Begrebets rolle i terminologiens teorier*. Århus 1988 (Upubl. ms.)
- ISO 704: *Principles and methods of terminology*. July 1987
- ISO 1087: *Vocabulary of terminology*. April 1978
- Ozeki, S. (1987): Was ist der Begriff, i: Czap, H/Ch. Galinsky (Red.): *Terminology and Knowledge Engineering*. Frankfurt/Main 1987, p. 11 - 21
- Picht, Heribert (1985): Begrebet som centralt element i terminologilæren, i: Picht, H. (bearb.): *Nordisk Terminologikursus II, bd. I*, København 1985
- Wiegand, Herbert Ernst (1979): Definition und Terminologienormung - Kritik und Vorschläge, i: Felber, Helmut/Friedrich Lang/Gernot Wersig (Hrsg.): *Terminologie als angewandte Sprachwissenschaft*. München, New York, London, Paris 1979, p. 101 - 149
- Wüster, Eugen (1955): Technische Sprachnormung - Aufgaben und Stand, i: *Sprachfo-*

rum I, Köln, Graz 1955, p. 51 - 61

Wüster, Eugen (1958): Das Worten der Welt, i: *Sprachforum*, 3. årg., nr. 2. Köln, Graz 1958, p. 185 - 205

Wüster, Eugen (1959): Die Struktur der sprachlichen Begriffswelt und ihre Darstellung in Wörterbüchern, i: *Studium Generale*, 12. årg., nr. 10. Berlin 1959, p. 615 - 627

Wüster, Eugen (1968): *The Machine Tool - an Interlingual Dictionary of Basic Concepts*. London 1968

Wüster, Eugen (1969): Die vier Dimensionen der Terminologearbeit, i: *Mitteilungsblatt für Dolmetscher und Übersetzer*, nr. 2, 15. årg. 1969, p. 1 - 6

Wüster, Eugen (1970): *Internationale Sprachnormung in der Technik - besonders in der Elektrotechnik*. Bonn 1970

Wüster, Eugen (1973): Grundsätze der fachsprachlichen Normung, i: *Muttersprache*, 87, 1973, p. 289 - 295

Wüster, Eugen (1974): Die allgemeine Terminologielehre - ein Grenzgebiet zwischen Sprachwissenschaft, Logik, Ontologie, Informatik und den Sachwissenschaften, i: *Linguistics*, nr. 119, 1974, p. 62 - 106

Wüster, Eugen (1979): *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexikographie, Teil I und II*. Wien 1979

4.2 Konstruktivismen

Kamlah, Wilhelm/Paul Lorenzen (1973): *Logische Propädeutik. Vorschule des vernünftigen Redens*. Mannheim, Wien, Zürich 1973

Kötter, R./A.L. Luft(1987): Sprachpragmatische Aspekte der Terminologie- und Wissensgewinnung, i: Czap, H./Ch. Galinski (Red.): *Terminology and Knowledge Engineering*. Frankfurt/Main 1987, p. 137 - 144

Lorenz, Kuno (1971): *Elemente der Sprachkritik*. Frankfurt/Main 1968

Lorenzen, Paul (1968): *Methodisches Denken*. Frankfurt/Main 1968

Lorenzen, Paul/Oswald Schwemmer (1975): *Konstruktive Logik, Ethik und Wissenschaftstheorie*. Mannheim, Wien, Zürich 1975

Rasmussen, Stig Alstrup (1982): Erlangerskolen, i: Lübcke, Poul (red.): *Vor tids filosofi - videnskab og sprog*. København 1982

Seiffert, Helmut (1983): *Einführung in die Wissenschaftstheorie, bd. I*, München 1983

4.3 Anden litteratur

Lyons, John (1981): *Language and Linguistics*. Cambridge 1981

Martinet, André (1963): *Grundzüge der Allgemeinen Sprachwissenschaft*. Stuttgart 1963

Menne, Albert (1984): *Einführung in die Methodologie*. Darmstadt 1984

Savigny, Eike von (1973): *Grundkurs im wissenschaftlichen Definieren*. München 1973